

Bodó Barna

AZ ASSZIMILÁCIÓ JELENSÉGVILÁGA*

„Európában több mint háromszáz – pontosan: 307 – népcsoport él¹, ezekhez együttvéve 103 millió ember tartozik. Ez azt jelenti, hogy minden hetedik európai valamilyen népcsoport tagja. A több háromszáz népcsoportnak több mint a fele, 166 népcsoport Közép-Európában honos” (Pan 2001: 60-61). A 2000 előtti népszámlálások adatai szerint Közép- és Közép-Kelet-Európában 152 millió ember élt, ezeknek 12,6%-a, vagyis közel 20 millió ember kisebbséginek vallotta magát. Ha ezt a számot összevetjük a Trianon utáni kisebbségi lélekszámmal – 1919-ben kb. 32 millió ember került-maradt kisebbségi léthelyzetbe – akkor a fogyás jelentős. A térség őshonos kisebbségeinek a fogyása két fontos tényezőre vezethető vissza: az elvándorlás (mindenek előtt az Újvilágba), illetve az asszimiláció.

Kijelenthető: az asszimiláció Közép-Kelet-Európában az utóbbi évszázad (de talán a korábbinak is) meghatározó jelensége. Miközben az asszimiláció az amerikai társadalomkutatás utóbbi évszázadának egyik kiemelt kérdése, a vonatkozó elméletek száma meghaladja a két tucatot, azonközben az őshonos, tehát történelmi lakóhelyükön maradt (közép-európai) kisebbségek asszimilációjára nem született magyarázó-értelmező elmélet. A magyar társadalomkutatás nem alkotott eredeti elméletet, de nincs ilyenről tudomásom Románia, Szerbia, illetve Szlovákia vonatkozásában sem. Miközben az utóbbi három az első világháborúból győztesként került ki, nemzetépítő politikája évtizedeken át jelentős mértékben az asszimilációra épült, azonközben Magyarország a békekötés legnagyobb veszteseként abban volt elsődlegesen érdekelt, hogy az asszimilációt jelenséggé megismerje és az ellensúlyozására megoldást találjon. Eszerint a magyar társadalomkutatás mulasztása a többiekénél nagyobb.

Az asszimiláció tágabb értelmezése – hasonulás, utánzás, elfogadás, belátás: kvázi-asszimiláció – és hatástörténete jelzi a problémakör összetettségét, a feno-

* Részlet egy hosszabb tanulmányból.

¹ „Népcsoporton” [kisebbségen] olyan közösség értendő, mely számszerűleg kisebb, mint egy ország egyéb lakossága, mely közösség tagjai ennek az országnak az állampolgárai, akik etnikai, nyelvi vagy kulturális jegyeik révén különböznek a többi állampolgártól, és megvan bennük az akarat a sajátosságok megőrzésére (Pan 2001: 60)

menológiai értelmezésen túl hermeneutikai, értéketikai elemzések tárgyát is képezi. Ezekre nem térek ki. Az asszimiláció jelentésrétegei tehát átszövik a kisebbségi lét minden dimenzióját, egyfajta komplex indikátorként jelzi a közösséget érintő egyéni és csoportos, identikus, mentális és intencionális – fokozatos, több szakaszban bekövetkező – változások egyidejű (koegzisztens) és egymást átható (korrelatív) viszonyrendszerét.

Arra fel kell hívni a figyelmet, hogy a nemzetközi szakirodalom asszimiláció-értelmezései elsődlegesen a bevándorlókra vonatkoznak, hiszen számukra a társadalmi feszültséget az „idegenek” belépése jelenti a különböző helyi közösségekbe, miközben a magyar szakirodalomban őshonos közösségekre vonatkoztatják az asszimilációt, az asszimilációs alaphelyzet lényegesen különböző tehát.

Az egyén vagy csoport számára idegen kulturális közegben öt lehetséges viszonyulási *stratégia* létezik, ezek mindegyike más-más összetételű identitást eredményez. Az *asszimiláció* esetén az egyén vagy csoport elveszíti eredeti kulturális jegyeit, kizárólag többségi jegyek által határozza meg magát. *Kettős kötődés* esetén az egyén vagy csoport az eredeti kultúráját megtartva átveszi a befogadó társadalom kultúráját is, identitásában többségi és kisebbségi elemek egyaránt jelen vannak, a kettő egymást kiegészíti. Az asszimiláció ellenpólusaként kialakulhat a *disszociatív stratégia*, ez esetben kizárólag a kisebbségi elemek dominálnak az egyén vagy csoport önjellemzésében. A *marginális stratégia* lényege az, hogy az egyén vagy csoport sem a kisebbségi, sem a többségi dimenzió mentén nem határozza meg magát, hanem más releváns kategóriákat választ (például a foglalkozása mentén definiálja magát). Ez a négy stratégia lényegében pozitív identitásként fogható fel, mivel valamennyi alapja a „mi vagyok”. Az ötödik értelmezhető negatív identitásként, amikor az egyén nem tudja semmilyen dimenzióban identifikálni magát, „*tartós identitásválságban*” van. (Erős 1998) Ennek hátterében többnyire az áll, hogy az egyén számára a személyiségét alkotó identitás-elemek nem kompatibilisek, és ekkor kognitív disszonancia léphet fel. Ennek feloldása vagy sikeres és akkor az egyén valamelyik pozitív stratégia mellett dönt vagy sikertelen (ez utóbbi esetén tartós diszharmónia keletkezhet).

ASSZIMILÁCIÓS HELYZET, ÉLETVILÁG

Az asszimilációs helyzet elemzése előtt egy általános kérdésre kívánok reflektálni. Az előbbi alfejezetben szó volt Brubaker sokat idézett tanulmányáról, amely az asszimiláció visszatérését – értsd: kontextuális igenlését – jelzi. Az ok a befogadó

társadalmak félelme a sokszínűség okozta esetleges szegmentálódástól. Ehhez kö-
tődik az asszimiláció fogalmának napjainkban megfigyelhető rehabilitációja, ami-
nek első komponensét képezi az asszimiláció műveleti szintre való utalása, esz-
köz-jellegének hangsúlyozása. Ez ellenpontosítás azokra való hivatkozással, akik
az asszimilációt ideológiaként kezelik. Észre kell venni, hogy az eszköz-mivolt
feltételezi a célt: valaminek az érdekében cselekszem úgy, ahogyan teszem. Az
asszimiláció eszköz a többségi társadalom részére, hogy elérje (rejtett, a társadalmi
diskurzusban alig vagy áttételesen nevesített) célját: a stabilitást. Kisebbségi ol-
dalról más az olvasat. Ebben az esetben a cél – a stabilitást biztosító asszimilációs
integráció – egy helyzetértékeléshez kapcsolódik, éspedig helyzetértelmezést je-
löl arra vonatkozóan, hogy a társadalmi mobilizációs pályák milyen körülmények
között nyílnak meg. Kisebbségi helyzetben az asszimiláció tehát egy bizonyos
politikai-társadalmi helyzetre adott, többségi és kisebbségi összetevőt egyaránt té-
telező, egyéni és közösségi szinten kialakuló válasz, reakció. Kérdés, a társadalmi
érvényesülés pályáinak hovatartozás (identitás-) alapú prekondicionáltsága – az
asszimiláció elfogadása, egyéni döntésekben való megjelenése ugyanis ezt jelenti
– mennyire ellentétes a szabadság és az egyenlőség eszményeivel? Amennyiben a
prekondicionáltság sérti a szabadság és az egyenlőség eszményeit, az asszimiláció
rehabilitációja ellentétes korunk meghatározó értékeivel.

Az elemzés során az asszimiláció fogalmáról elsősorban mint folyamatról beszé-
lek. Az asszimiláció folyamatjellegének elfogadása ellenére szükséges az elemzés
során a szinkronikus és a diakronikus szempontok érvényesítése, hiszen miként a
nyelv, az asszimiláció is kettős természetű. A mindenkori jelenben létező adott hely-
zet (egyidejű – szinkrón) vizsgálata az asszimilációs helyzet strukturális jellemvo-
násaira vonatkozik, és feltételezi a folyamat szakaszainak, szerkezeti egységeinek
az elkülönítését. A diakronikus perspektíva a szakaszok közötti átmenet, a változás
(egyidejű hasonulás és elkülönöződés) természetét leíró elemzést jelenti.

Bármilyen asszimilációelmélet kimunkálásának első lépése az asszimilációs
helyzet változásainak komplex leírása. A helyzet leírására Biczó az *életvilág* fo-
galmával él. (Biczó 2004 és 2009) Az életvilág az a terület, ahol az egyének vagy
csoportok cselekszenek: az emberek napi tevékenységének területe. Az életvilág
határolja el és köti össze az egyéneket és a társadalmat. Az életvilág megértése az
egyén és a társadalom közötti kommunikációs folyamat megfejtése, amely általá-
nosan úgy írható le, hogy az emberek létrehozzák a társadalmi (ezáltal: az élet-)
feltételeket, és egyben ezek alanyaivá is válnak. A lényeg az, hogy a társadalmi
(gazdasági, szociális, politikai, kulturális) *feltételekre* már nem mint az emberek
életvilágának egyedüli meghatározójára tekintünk, hanem *mint lehetőségekre*.

Az életvilág a lehetőségek területe. Az egyén számára léteznek cselekvési alternatívák: az életvilág az emberi cselekvés lehetőségei és akadályai közötti kapcsolatot fejezi ki. Klaus Holzkamp szerint: „Az életvilágban, amely az ember szempontjából csak szubjektíve hozzáférhető, és amelyre közvetlen rálátással rendelkezik, minden egyén a saját létezésének ura, ami által a társadalmi szemantikus kapcsolatok mikrostruktúrái, melyekkel az ‘alany’ ily módon szembesül, alapvetően sugallják bizonyos cselekvések alapját.” (Holzkamp 1973: 29) Az életvilág fogalma ugyanakkor a mikrostruktúrák terjedésével, kereszteződésükkel is kapcsolatban van, hiszen az életvilág önmagában a társadalmi feltételektől függő alrendszer. Az emberek nem kiszolgáltatottak, rendelkeznek az életvilággal való kiegyezés vagy a vele való megbirkózás alternatívájával. Vagyis az életvilág nem jelenti azt, hogy a mindennapi létezés kizárólag és elsődlegesen a társadalmi feltételek függvénye, a koncepció fő erőssége éppen abban a tényben tétéleződik, hogy az a mód, ahogyan az emberek mindennapi létezése strukturálódik – kutatható, átalakítható és rendszerezhető.

A továbbiakban Biczó Gábor tanulmányára támaszkodva mutatom be az asszimilációs helyzetet. (Biczó 2004) Biczó Husserl-t idézi, aki az életvilágot a természetes beállítódás világaként, az ‘én’ és a környezet kapcsolatának összefüggésrendszerében értelmezi, és szerinte mint a szemléleti mezőhöz tartozó valóság: adottság. Husserl értelmezésében az én és a környezet kapcsolata az életvilág fogalmával írható le. (Husserl 1984) Az egyén önmeghatározása, döntései ebben az életvilágban kondicionáltak. Az életvilágnak különböző szintjei – más szóval kulturális, etnikai, vallási, nyelvi dimenziói – vannak, ezek külön-külön képezhetik asszimilációs (rész)folyamat tárgyát. Az asszimilálódónak a kultúráváltás nem célja, hanem tudomásul vétele annak, hogy bizonyos társadalmi helyzetben a váltás új pályákat nyit meg.

Ugyanis a világ, Heller Ágnes szerint, nemcsak a tisztán rögzíthető tapasztalatok és érzetek világa, hanem „a meghatározatlan valóság *homályosan tudott horizontja*” is. (Heller 1997: 46) Reflektált tudatműködésünk a körülöttünk lévő világra a meghatározottság és a meghatározatlanság kettősségeként egyidejűleg vonatkozik. Magamat erre a valóságra vonatkozóan határozom meg, és egyúttal tapasztalataim alapján belátom, hogy a rám érvényes tényezők másokra is hasonló módon érvényes. Fenomenológiai értelemben a valóság a közös világunkhoz tartozás élményéből, illetve a természetes környezet interszubjektív alapjellegeből ered.

Az asszimilációs helyzet valójában az én/mi és a te/ti vagy a másik között létező *interaktív, kommunikatív séma* kereteit alkotó *feltételeket* jelenti. Az asszimiláns (asszimilálódó) és az asszimiláló interszubjektív vonatkoztatási pontok. Az asszi-

milációs helyzet elemzése szempontjából a 'másik', a 'te' primer empirikus tapasztalatként mutatkozik meg. A 'te' az életvilágnak szükségszerű velejáró adottsága, a 'te' révén válik a másik individualitása belátható tényezővé. A 'te' ekképpen az idegen. Az idegent mindmáig Georg Simmel 1908-es, ma klasszikus szövege szerint szokás leginkább értelmezni: metaforikus meghatározásával az idegen olyasvalaki, aki tegnap érkezett és tartósan nálunk marad. (Simmel 1908, ld. még Biczó 2004)

Az asszimilációs helyzet fenomenológiai vizsgálata tárja fel számunkra azokat a fogalmakat, amelyek segítségével az asszimiláció általános, a partikuláris sajátosságoktól elvonatkoztatott alapesetei leírhatóak. Fenomenológiai értelemben az egzisztenciális vonatkoztatási pont az én/mi, az asszimilációs esemény rá vonatkoztatva megy végbe. A te/ti, másik ugyancsak egzisztenciális vonatkoztatási pont; az 'én'-hez képest a 'másik'. A 'befogadó' fogalma a fenomenológiai elemzésben arra a személyre / csoportra utal, aki otthon van. Az 'idegen' azt a személyt jelöli, aki a simmeli értelemben a 'befogadóhoz' képest később tűnik fel egy bizonyos szociokulturális környezetben. Az asszimilációs helyzet tehát a 'befogadó' és az 'idegen' között alakul ki. (Biczó 2004)

További fontos ellentétes fogalompár az 'asszimiláló' és az 'asszimiláns'. Az 'asszimiláló' az, akihez képest az asszimilációs folyamat végbemegy, az 'asszimiláns' pedig az, aki asszimilálódik, hasonul. Miközben az 'én' és 'te' fogalmi értelemben az asszimilációs helyzet egzisztenciális vetületét jeleníti meg, az 'asszimiláló' és az 'asszimiláns' fogalmi kettőse a *szituáció strukturális karakterére* világít rá, megmutatja az asszimilációs esemény *irányultságát*. Az asszimiláns válasza a helyzetre affirmatív, hiszen bizonyos közösségi-politikai program jegyében születik meg, még akkor is, ha a program létét és jellegét szociokulturális, illetve politikai tényezők részben elfedik. Az asszimiláció – miként maga az életvilág – interszubjektív, a folyamat kiváltója a környezeti feltételek megváltozása. Az egyén a számára adott életvilág kezdeti, természetesnek tekintett adottságai és az egyén jövőbeli cselekvéseit meghatározó – többnyire homályos, letisztulatlan – jövőhorizont közötti ellentmondásra iteratív válaszok sorozatával reagál. Bár döntése egyéni, nem független a közösségtől. Az egyéni válasz közösségiségét az alapozza meg, hogy az ember belátja, tudatosítja, hogy ami rá érvényes, másra is az. (Heller 1997) A vonatkoztatási pontok az 'én' ('mi') és a 'te' ('ti'), de az oppozíció nem az asszimiláló és az asszimilált, hanem az eredeti identitást meghatározó életvilág és az új (megváltozott) helyzet egyénre vonatkoztatott értelmezése között feszül.

Az elemzések során utalás szokott történni a 'kisebbség-többség' kategóriapárra, ez az asszimilációs helyzet kvantitatív összefüggéseire utal. Ugyanakkor létezik

egy kvalitatív dimenzió is. Az asszimilációt klasszikus traktátusok negatív töltettel említik (*depravációs* olvasat), mint olyan folyamatot, amely valamilyen eredeti érték elvesztését jelenti. Ez akkor van így, ha a folyamat végeredménye ekként írható le: $A + B + C = A$, vagyis a domináns csoport (A) úgy olvasztja magába a kisebbségeket, hogy ezek a sajátjaikat odahagyva átveszik értékeit és viselkedési mintáit. (Schaeffer 1989)² A szakirodalom kétféle átvételi módot szokott tételezni: kényszerre történőt illetve önkéntest. (Coltescu 2005) Ezzel vitatkoznék.

Megkerülhetetlen kérdés: lehet-e az érték-átvétel önkéntes? Ha azt olvassuk, hogy egy kisebbségi csoport saját akaratóból vesz át többségi értékeket, akkor mit kell érteni a „saját akaraton”? Önkéntességnek nem tudom tekinteni. Az *önkén-tesség* feltételezi a *szabad* döntést. Önkéntesség, amikor tizenévesen valamilyen korosztályi csoportba bejelentkezem, vagy szabadidős foglalkozást választok – a választható változatok közösségre egyenértékűek, a választás tehát *saját preferenciát* jelenít meg. Az asszimiláció esetében ezt nem tudom értelmezni. Ha például a vidéki fiatalnak a helyi többségi iskolába kell beiratkoznia, mert városi/távoli anyanyelvi iskolára nincs a családnak pénze, akkor a döntés a *társadalmi struktúrák nyomása* alatt születik meg és indul be egy folyamat. Ez is kényszer, az ilyen döntés nem önkéntes, a körülmények által kondicionált. Az egyéni életvezetés programja eredendően nem tartalmazza az identitás-elemek időszakos átprogramozását – ha bekövetkezik, ezt valamilyen hatás váltja ki.

Általában beszélhetünk a Boas-féle *kulturális relativizmusról*, elfogadhatjuk, hogy egyetlen kultúra sem rendelkezik olyan abszolút kritériumrendszerrel, amely alapján bármely más kultúra cselekedeteit „jónak” vagy „rossznak” minősíthetné. Minden kulturális csoport alkalmazhatja kulturális értékrendszerét cselekedeteinek megítélésére, hiszen minden kultúra tagjai egyaránt cselekvői és megfigyelői az adott kultúrának. Ugyanakkor a kultúrák elvi egyenlőségéből egyáltalán nem következik a domináns és alávetett helyzetű kultúrák társadalmi egyenlősége. Kultúrájának megélésére, értékeinek örökségként történő átmen-tésére egészen más lehetőségekkel rendelkezik a többségi, mint a kisebbségi. Az asszimiláció többnyire ehhez az egyensúlyhiányhoz kötődik, és ez olykor nem politikai, hanem az adott társadalom intézményi struktúráival kapcsolatos kérdés.

² Az asszimilációkutatás négy alaptípust ismer, aszerint hogy az asszimiláló, avagy az asszimilálódó közösség alkot helyi számbeli többséget, illetve ki az asszimiláló, a helybéli-e illetve az idegen. A szórvány vonatkozásában csak a dolgozatban tárgyalt típus fordulhat elő. A szórvány helyi többségként sziget, a sziget-mivolt pedig eggyel magasabb – kistérségi – szinten már nem jelent mobilizációs potenciált.

Az egyén szubjektivitása, szabad akarata alapadottság, asszimilációs előfeltétel. Az egyén számára a „másik” jelen van a problémahorizonton, a kommunikáció során különböző tartalmak illeszkednek, érintkeznek, átfedés alakul ki. Másként nem is lehetne, a kooperációs készség előfeltétele a társadalmi életnek. A különbségek létét tudomásul kell venni, el kell fogadni. A társadalom, mint szociokulturális életközösség *eszménye a különbségben egzisztál.* (Dilthey 1974) Ezek szerint a társadalom az individuumok intencionális életközösségeként érthető meg, ahol az egyének céljai, terveik, lehetőségeik részleges közösségének élményétől vezérelve együttműködnek. A szabad akarat a különbségek elfogadásának elvi lehetőségére vonatkozik – az egyéni döntés mégsem „szabad”. A célegybeesések és –különbségek egyáltalán nem véletlenszerűek, mindig valamilyen önelismerési kondicionáltság „másikra” vonatkoztatott aktusára vezethetők vissza.

A felsorolt kategóriák segítségével lehetségessé válik az asszimilációs helyzet fenomenológiai leírása, elemzési kategóriákként alapját képez(het)ik a megannyi individuális asszimilációs helyzet osztályozásának és tipizálásának. A kategóriák közötti logikai kapcsolat szövevényes, ami az elemzésben magas komplexitású leírásokat tesz lehetővé. Ugyanakkor Biczó jelzi azt is, hogy az ‘én’ és ‘te’ fogalompár bevezetése komoly problémákat vet fel, hiszen perspektivikus státuszfogalmakról van szó, amelyek számos konnotációjukat tekintve *túlterheltek.* Az ‘én’ az asszimiláció szubjektív horizontját jelöli, azt a látómezőt, ahonnan az esemény az értelmező szempontjából megtörténik. A ‘te’ az asszimiláció legáltalánosabb értelmében felfogott objektivációja.

ASSZIMILÁCIÓELMÉLETEK

Az asszimiláció kezdeti elméleti közelítései megfeleltek annak a szemléleti keretnek, amelyet az internacionalista Israel Zangwill (1908-ban írt nagyszerű drámájában) alkotott olvasztótégely *metafora* és az erre épülő *ideológia* teremtett. Az elméletalkotók sorában az elsők között említendő az újságíróból szociológussá lett Robert E. Park, aki a két kultúra határán állók helyzetének értelmezésére dolgozta ki a „marginal man” elméletét, azt vizsgálván, hogy a közösségbe belépő idegen milyen *innovatív mintákat* használ a befogadó közeggel kialakuló konfliktusok feloldására. (Stichweh 1993) A bevándorlók beilleszkedésének vizsgálatát illetően a Park nevéhez fűződő *asszimilációs modell* sokáig uralkodó paradigma-ként működött, miszerint a különböző kultúrájú népek kapcsolatba kerülése versenyen és konfliktuson keresztül történő alkalmazkodáshoz, majd asszimilációhoz

vezet. Ez az etnikai és kulturális identitás elvesztésével, és ezáltal a fogadó társadalomba való teljes beolvadással jár. Az asszimiláció ebben a megközelítésben egy *akkulturációs* folyamatot is feltételez, melynek során a bevándorlók kultúrája megváltozik, azaz beolvad a befogadó kultúrába és ez a beilleszkedés ára. Park *lineáris* folyamatnak tekintette az asszimilációt és úgy vélte, hogy – bár eltérő gyorsasággal és könnyedséggel zajlik – elkerülhetetlen következménye a különböző etnikai háttérű csoportok bevándorlásának. (Park 1928)

A marginalitás elméletének továbbfejlesztéseként értelmezhető Robert K. Merton 1938-ban közzétett hipotézise arra vonatkozóan, hogy mi történik akkor, amikor csoportok illetve személyek közötti kulturális konfliktus tartóssá válik, mivel a domináns kultúra megtagadja a befogadást bizonyos csoportokból, illetve személyektől. Merton tétele szerint a „*befagyasztott marginalitás*“ a kulturális ajánlatok és ezek megvalósításának strukturális lehetetlensége között fennálló diszkrepanciára vezethető vissza, következménye pedig az anómia és a deviancia. (Merton 1980)

Miközben Merton veszélyekre figyelmeztet, a híres chicagói iskola jelesei számára alaptétel a „*the successful adaptation of immigrant groups to the host society*”. A W. Lloyd Warner és Leo Srole szerzőktől származó állítást azért idézem angol eredetiben, mert a „sikeresség” az angol szöveg-kontextusban vonatkozhat egyénre és csoportra, de éppúgy az amerikai társadalomra is. Érdekes ez az ideológiai alapú kettősség, amely azoknak a véleményét emelte elméleti tétel szintjére, akik szerint az amerikai etnikai csoportok *jövője korlátozott*, mivel minden amerikai bevándorlót beolvaszt az angolszász-protestáns kulturális ethosz. (Warner–Srole 1945) Itt a komplexitásra kell figyelni, ugyanis az amerikanizáció eszméje és szemlélete nem egyszerű beolvadás, hanem egy olyan társadalmi modell iránti opciót is jelent, amelynek világméretű sikerességét nem lehet tagadni.³ Amerikai (Államok-béli) tankönyvekben az ottani életmód testesíti meg „az ember jogát az élethez, a szabadsághoz és a boldogságra való törekvéshez”. (Tóth 1996)

Milton M. Gordon klasszikus munkája, az *Assimilation in American Life* (1964) ennek a szemléletnek a jegyében íródott. Gordon szerint az asszimiláció lépésekben zajlik egyéni és csoportszinten egyaránt, az egyes szakaszok a következők:

- az akkulturáció (*acculturation*)
- strukturális asszimiláció (*structural assimilation*)
- a maritális (*marital assimilation*)

³ Az amerikanizáció értelmezése jelentősen megváltozott napjainkban, a globalizációs vizsgálatok keretében és ezek hatására.

- az identifikációs (identification assimilation)
- az attitűd-internalizáció (attitude reception assimilation)
- és viselkedés-elfogadó asszimiláción vezet keresztül (behavior reception assimilation)
- civil asszimiláció (civic assimilation)

Az akkulturáció az a folyamat, amelynek során egyes emberek, családok, közösségek önként illetve valamilyen külső vagy belső nyomás hatására – néha egyenesen kényszerből – *beilleszkednek* egy számukra új, domináns kultúrába. A beilleszkedés gyakran jár együtt az eredeti kultúra tévesztésével, elvesztésével. A frankofon szakirodalomban a fogalmat a szocializáció egyik változatának a jelölésére használják.

A strukturális asszimiláció a társadalmi mobilitáshoz kapcsolódik, csoportszinten nem értelmezhető, csak egyéni szinten vizsgálható. Azt jelenti, hogy az idegen/kisebbségi tudatosan választja a befogadó társadalom intézményeit, klubjait, ezekbe lép, ezeket preferálja, minek következtében *referenciacsoportot vált*. A strukturális asszimiláció az egyén számára társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális előnyöket kínál.

Szintén csak egyéni szinten vizsgálható a maritális asszimiláció, amely arra vonatkozik, hogy *házastársat* az idegen/kisebbségi a többségiek közül választ magának. Ez kimondottan érzelmi dimenzióban értelmezendő – amennyiben ez lehetséges. A kérdés jelen van más modellek esetében is.

Az identifikációs asszimiláció során az idegenben/kisebbségiben kialakul a többséggel való *összertartozás* élménye. Ez így megfogalmazva egyszerű kérdésnek tűnhet, de egyáltalán nem az, hiszen a nemzeti identitás elemeiről van szó, a sorsközösség vállalásáról. Ez a szint azt jelenti, hogy az egyén a (többségi) nemzeti hovatartozás kognitív elemeit internalizálja. Ez az a szint, amikor a ‘mi vagyok/mi nem vagyok’ határa elmosódik, aminek utána a kisebbségi és többségi kölcsönösen vállalja egymást.

Az attitűd- és viselkedés-elfogadást gyakran tárgyalják együtt, ugyanis mindkettő a többségre vonatkozik elsősorban. Az attitűd-elfogadás során a többségi társadalomban az együttélés tapasztalatai alapján olyan értékelő beállítódások, viszonyulási minták, érzelmi reakciók alakulnak ki, hogy pozitívan viszonyulnak a kisebbségihez.

A viselkedés-elfogadás az attitűdre épülő motivációt jelenít meg, és hosszabb idejű megnyilvánulások képezik az alapját. Ezen a szinten a többség befogadja a kisebbségit/idegent, eltűnnek a többség részéről az előítéletek, megszűnik a diszkrimináció.

Végül a civil asszimiláció azt jelenti, hogy etnikai vonatkozásban egyetértés alakult ki, a csoportok és egyének között *megszűnnek* a hatalmi- és érdekkonfliktusok. Pontosabban a kezdeti kisebbségi/idegen egyének immár nem képeznek külön csoportot, külön nem reprezentálják magukat.

A Gordon-modell mindmáig az egyik leggyakrabban idézett, szinte minden további elméleti közelítés viszonyítási alapjául szolgál. Állítható ez annak ellenére, hogy a Gordon-féle elmélet alapszemlélete kezdettől vitatott, Glazer és Moynihan már 1963-ban, Gordon elméletének a megjelenése előtti évben megkérdőjelezték az olvasztótégely-modell érvényességét, három évtized múlva pedig az asszimilációt illetően írta le Glazer, hogy halott (Glazer 1993).

A Gordon-elmélet kulcsfogalma az akkulturáció. Meghatározására többen vállalkoztak, Kim értelmezését azért tartom fontosnak idézni, mivel kitágítja a fogalom körét, a kulturális elemek mellett megjelennek társadalmiak is, miáltal megváltozik a folyamat tagolása. Kim szerint a folyamat a befogadó társadalom meghatározó szimbólumainak az azonosításával kezdődik. Az *internalizáció* során ezek megismerésével és a magával hozott értékekre vetítésével történik meg az átvétel. Az akkulturáció folyamata tehát kommunikációra épül és folyamatos kapcsolatot, kölcsönhatást feltételez a belépő és társadalmi-kulturális környezete között. (Kim 1985: 378)

A 80-as végén Gibson az asszimiláció helyett az *integráció* fogalmát javasolja (Gibson 1988), miszerint a többség-kisebbség kapcsolatainak fejlődésében a kontaktust és a versenyt követő szakasznál beáll az akkomodáció, a folyamat nem jut el az asszimilációig. Ez *additív bikulturális stratégiát* feltételez, melynek során a kisebbségi csoport úgy vesz részt a többségi társadalom (politikai) életében, hogy közben megőrzi saját csoport-értékeit: nyelvi, vallási, kulturális hagyományait.

Hutnik (1991) az asszimilációt a többség-kisebbség viszonyában tárgyalja. A fogalom ellentétpárjaként vezeti be a *disszociatív stratégiát*, melynek lényege a kisebbségi kultúra teljes megtartása a többségi totális figyelmen kívül hagyása mellett. Akkulturáció esetén az egyén identitásában egyforma mértékben vannak jelen többségi és kisebbségi elemek. Ha egyik sem dominál és önleírása mindkét dimenziót nélkülözi, akkor beszélünk marginális stratégiáról.

Az egydimenziós (Gordon) modellt különben mind több kritika éri, ugyanis mind több kutató figyelmeztet arra, hogy az egyén egyszerre, párhuzamosan több kultúra részesévé válhat. Az asszimiláció fogalmát mások azért bírálják, mert áttelesen tartalmazza azt is, hogy az asszimilálódónak baja volna azzal a kultúrával, amelybe beleszületett. Friss kutatások azt mutatják, hogy egyének képesek úgy bekapcsolódni a domináns társadalom kulturális életébe, hogy közben saját ér-

tékeikhez ragaszkodnak, és nem marginalizálódnak. (Berry, 1992; LaFromboise et al, 1993) Vagyis az akkulturációt mind szakmai, mind hétköznapi értelemben meg kell különböztetni gyakori végeredményétől, az asszimilációtól, s ennek el-lentététől is, a *disszimilációtól*. Az akkulturáció folyamatában az eredeti kultúrák fennmaradnak (olykor szubkultúráként).

A „közvetítő kisebbség” fogalma Blalock (1967: 79-84) és Bonacich (1972) nevéhez köthető kisebbségi/migráns stratégiát jelent. Előzményként idézhető Merton *társadalmi csereelmélete* (első kiadása: 1949), miszerint az egyének olyan kapcsolatokban, tranzakciókban vesznek részt, amelyek számukra haszonnal járnak. Ennek értelmében a kisebbségek társadalmi státuszuk, kapcsolataik révén az etnikai mivoltuk hátrányait kívánják csökkenteni. Szintén előzménynek tekinthető Alfred Schütz értelmezése,⁴ miszerint a kisebbségi/idegen *marginalitásának* kérdése nem a kulturális konfliktusban, hanem a két kultúra összemérhetetlenségében keresendő – ő ugyanis minden kultúrát zárt univerzumként tételez. Az idegen orientációs válságának oka Schütz szerint egyfajta strukturális és szituatív kényszer, s ennek a helyzetnek az elemzése vezetett el a „middleman minorities” fogalom megalkotásáig. A „közvetítő kisebbségek” fogalma olyan migránsokat takar, akik határokon átnyúló etnikai hálózatokra támaszkodva intézményesített pozíciókat építenek ki a gazdaság bizonyos jól körülhatárolt, a társadalom felső és alsó osztályai között elhelyezkedő területein, miközben maguk – idegenségük okán – a hierarchián kívül maradnak. Kulcsfontosságú ez esetben a kisebbségek irányultsága: folyamatos és erős kötődésük anyaországukhoz, annak gazdasági életéhez.

A 90-es években az asszimilációval kapcsolatos kutatásoknak valóságos rene-zsánsza következik be. Fontos kérdések, az asszimiláció gordonni modelljének több kategóriája vált elemzés tárgyává.

A *szegmentált asszimiláció* elmélete a 70-es évek migrációs hullámaira adott elméleti válasz. Ebben az időben többnyire olyan országokból érkeznek bevándorlók, akik a WASP (white–anglo–saxon–protestant) ethosz hatására sem épülnek be teljesen a nagy amerikai társadalomba, olyannyira eltérő társadalmi közegből (elsősorban Ázsiából) érkeztek. A bevándorlók a leggyorsabban növekvő össze-tevői az amerikai lakosságnak, jelenlétük több nagy amerikai város társadalmi összetételét, kultúráját és politikáját jelentős mértékben megváltoztatta. Jelenleg jóval több, mint 30 millió külföldi születésű személy él az Egyesült Államokban; 11,2 millió felnőtt bevándorló érkezett gyermekeivel együtt csak a legutolsó két népszámlálás (1990–2000) közötti időszakban, ez a népességszám növekedéséből

⁴ Idézi Stichweh, Rudolf (1993): Az idegen, *Regio* 4. évf. 4. sz.

70%-ot tett ki. A legfrissebb becslések szerint az ország idegen eredetű lakossága (első és második generáció) meghaladja a 60 milliós lélekszámot, vagyis a teljes lakosság 24%-át (U.S. Bureau of the Census, 2003.). És talán ennél is fontosabb: a beáramlás mértéke nem mutat csökkenő tendenciát.

Az amerikai társadalom jövőjének a kérdése, hogy a kb. félszázmilliós bevándorló népesség bár a második generáció során elfogadja-e, átveszi-e az amerikai értékeket. A szegmentált asszimiláció erre a kérdésre kíván elméleti értelmezést nyújtani. A migránsok a befogadó társadalommal szemben a klasszikus értelmezés szakaszai – kontaktus, verseny, akkomodáció, asszimiláció – helyett döntően saját tradícióikat részesítik előnyben, ez határozza meg kapcsolataikat. Vagyis a végeredmény *lehet* asszimiláció, de empirikus vizsgálatok szerint ez egyáltalán *nem* *vehető biztosra*.

Portes, A. és Zhou, M. (1993) három – szegmentált – adaptációs mintát azonosít, és pedig az „egyenes vonalú” (straight-line), a felfelé tartó (upward) illetve a lefelé tartó spirális (downward spiral) adaptációt. A lefelé spirál *kulturális disszonanciát* és konfliktust jelent, amikor a bevándorló marginalizálódik, szubkultúrát hoz létre. Más szerzők az egyes mintákat más névvel illetik, bár hasonló módon értelmezik. (Wight 2005) A három modell ezek szerint: 1) *tranzíció a „fehér főáramba”*, a „fehér társadalomba”, 2) *szelektív akkulturáció* – az egyének rákapcsolódnak a többségi kultúrára, de továbbra is kötődnek a kibocsátó etnikai közösségekhez és 3) *disszonáns akkulturáció* – tranzíció egy natív kisebbségi „alsó osztályba”. Az első változat jelenti az „egyenes” asszimilációt, és magas szintű humántőkét rendelnek hozzá. A második modell előnyeit már jeleztem, miközben a harmadik esetében arra hívják fel a figyelmet, hogy a Gordon-féle modell sokszor egyáltalán nem működik. Ennek a veszélynek az okán válnak szerzők a második modell szószólóivá, ezzel látják elkerülhetőnek az akkulturációval együtt járó feszültségek és konfliktusok elfajulását. (Portes, Rumbaut 2001: 313) Szerintük mindenki számára jó, ha a kisebbségek erős kohézióval rendelkező közösségekhez tartoznak, miközben nyitottak a többségi kultúra felé.

A natív kultúra iránti ragaszkodás, a megtartás vágya második generációs migránsok esetében a korábbi értelmezések újragondolásához vezettek. Az akkulturációt egyre inkább kétdimenziós konstrukciónak tekintik, egyesek a többdimenziós meghatározottságot is elképzelhetőnek tartják. Ugyanakkor az akkulturáció mellett mind többször jelenik meg az *enkulturáció* fogalma. (Rogler, Cortes & Malgady 1994) Az enkulturáció folyamata azt jelenti, hogy az ember a személyes környezete közvetítésével, cselekvő aktivitásával veszi át, teszi belső értékévé a szocializációs folyamatok során azt a kultúrát, amely a tárgyokban, szo-

kásokban, tevékenységi módokban, magatartási mintákban, kommunikációs stílusokban, a nyelv lexikai anyagában, az információkban, a környezet érték- és érdekviszonyaiban körülveszi. Az egyén érett személyiséggé alakul e folyamatban. Eszerint az enkulturáció a kultúrába való „belenövés”, kultúrlénnyé válás, a legáltalánosabb tanulási folyamat, amely minden ember számára minden társadalomban elengedhetetlenül szükséges alapkészségek elsajátítása. A szocializációnál általánosabb fogalom, a fennálló társadalomba való beilleszkedésre tesz alkalmassá.

Gordon elméletéhez való viszonyulást illetően napjainkban nagy vita a monokulturalisták és a multikulturalisták között alakult ki. Az utóbbiak között több irányzat létezik, ezek bemutatását nem tartom a témához szorosan tartozónak.

Külön figyelmet érdemel R. Alba és V. Nee értelmezése, akik új keretet javasolnak, és az elmélet újrafogalmazására vállalkoznak. (Alba, Nee 1997) Nem tagadják Gordon elméletének érdemeit, de szükségesnek ítélik a felülvizsgálatát, kiinduló szempontjaik között vannak már eddig említettek és újak is. Elemzésüket Shibutani és Kwan *etnikai rétegződési elméletére* alapozzák. Az etnikai versengés az egyes csoportok között különböző szinteken és csatornákon folyik, ez az alapja a rétegződésnek. A kommunikáció is többszintű, személyes és csoportszintű, utóbbi esetében létezik csoportokon belüli és közötti – ami kihat minden esetben az integráció folyamatára. A modell alapján megfogalmazódó lényegi következtetés, hogy még akkor is, ha etnikai csoportok kezdetben nagyon ellenségesek voltak egymással szemben, ezek az idők során megtanulták az együttélés módozatait. (Shibutani, Kwan 1965)⁵ Alba és Nee alaptétele az, hogy az asszimiláció feltételezi az etnikai különbségek, az etnicitás megszűnését, miközben ezek a különbségek továbbra is léteznek. Modelljük szerint miközben az egyes kisebbségi csoportok belépnek a többségi intézményekbe, nem szakadnak el korábbi közösségüktől, nem tagadják meg e közösségi kultúrát. Ugyanakkor az Alba-Nee elmélet szerint a belépés folyamata inkrementális, vagyis a folyamat menet közben erősödik, gyorsul. (Alba, Nee 2003)

Végül, de nem utolsó sorban idézem J. Milton Yinger elméletét, aki az asszimilációs folyamatok fogalmi kereteit pontosította, kidolgozta a gordonai modell javított változatát. Nála az asszimiláció egy etnikai határokat csökkentő folyamat, amikor két vagy több közösség, etnikai csoport vagy kisebb társadalmi csoport tagjai kapcsolatban állnak egymással. Az asszimiláció csak ritka esetben válik teljessé, elméletébe beépíti a disszimiláció (az asszimiláció ellentéte) fogalmát, mely

⁵ Itt nem tértem ki Shibutani és Kwan elméletének további elemeire, többek között arra, hogy az asszimilációnak van társadalmi-szociális és lakókörzeti (települési) dimenziója.

a csoporton belüli különbségek fennmaradását és megerősödését jelenti. Négy alapelvet fogalmaz meg az asszimilációt illetően: 1) *leíró és nem értékelő* fogalom, vizsgálata egyben a disszimiláció vizsgálata is; 2) *változó és nem ismerv*: egy olyan folyamat, mely az interakció és a kulturális csere kezdeteitől a csoportok mélyreható fúziójáig terjed; 3) minden egyes folyamat *visszafordítható*; 4) a folyamat *többdimenziós* (a gordonai modell első négy dimenziója): az egyes dimenziók igen nagy mértékben interaktívak, melyek egymástól elválasztva, de nem teljesen függetlenül változnak. (Yinger 1994) Ezek a folyamatok az akkulturáció (kulturális asszimiláció), a (pszichológiai) identifikáció, a (strukturális) integráció és a (biológiai) keveredés.

Az *akkulturáció* két vagy több csoport kapcsolatából eredő folyamat, amely a kulturális hasonlóság növekedése felé halad. A folyamat sokkal inkább érinti a kisebb és gyengébb csoportok tagjait, vagy a bevándorlókat, de az interakcióban résztvevő csoportok közül egyik sem vonhatja ki magát teljesen a rá gyakorolt hatás alól. Az identifikáció pszichológiai folyamata során a különböző csoportokból származó egyének esetleg úgy gondolhatják, hogy ugyanahhoz a társadalomhoz tartoznak, egy új társadalomhoz, amely az egyének eredeti társadalmainak a keveredése révén jön létre. E különböző folyamatok oksági kapcsolatban állnak az akkulturációval, az integrációval és a keveredéssel, de analitikus szempontból elkülönülnek ezektől. Az identifikációban bekövetkező változások nem egyirányúak, nem egy nagyobb és egyre inkább bekebelező csoport irányába mutató egyirányú folyamat részei. Mind az én, mind pedig mások vonatkozásában nagyon fontos a tudatos és nem tudatos identifikációs szint közötti különbségtétel. Előfordulhat, hogy a két szint nem felel meg egymásnak, s ezt épp a körülmények változása teszi láthatóvá. *Integráció* alatt Yinger a strukturális asszimiláció azon folyamatát érti, melynek során a két vagy több, korábban elkülönülő alsóbb szintű társadalmi egységből a közös interakciók szintjére jutnak az emberek. Ezek az interakciók a konkrét helyzettől függően, a gazdasági és politikai intézményekben érvényesülő viszonylag személytelen kapcsolatoktól a szomszédságok, baráti körök és házasságok személyes kapcsolataiig terjedhetnek. A változások során az integráció is különböző időpontokban bukkanhat fel.

A „vegyes” házasság jelentheti a csoport leginkább akkulturálódott tagjainak átlépését a többségi társadalomba. Elfogadott nézet szerint a biológiaiilag elkülönülő (kevés közös felmenővel rendelkező) és az eltérő örökségként jelentkező külső jegyek vagy genealógia alapján megkülönböztethető csoportok esetén a változó feltételektől eltekintve, kisebb a valószínűsége pszichológiai, kulturális vagy strukturális asszimiláció bekövetkezésének. Ahol a keveredés megtörtént vagy épp

folyamatban van, a többi asszimilációs folyamat jelenléte is sokkal valószínűbb. A keveredés révén kialakuló népességhez az uralkodó csoport alacsonyabb rendű státust társíthat, illetve az is lehet, hogy ez különálló vagy köztes státust kap, de akár be is tagozódhat a magasabb státusú csoportba. A kérdés tehát komplex, a vegyes házasság hatása a többi asszimilációs folyamatra esetenként nézve különbözhet.

Yinger értelmezésében a kisebbségi és a domináns csoportok interakciói során mindkét csoportban változások következnek be, de ezek nincsenek egyensúlyban. A kultúra, a társadalmi viselkedés fő elemeit illetően – nyelv, vallás, politikai nézetek, gazdasági gyakorlat stb. – a kölcsönösség minimális, és a strukturális dimenzióban, többséginek kisebbségivé történő integrációjára szinte nincs is példa, a csere még inkább aszimmetrikus.

IRODALOM

- ALBA RICHARD, NEE, VICTOR (2003): *Remaking the American Mainstream: Assimilation and Contemporary Immigration*, Harvard University Press
- ALBA, R., NEE, V. (1997): Rethinking Assimilation Theory for a New Era of Immigration, *International Migration Review*, 31 (4), Winter, pp. 826-874
- BERRY, JOHN W. (1992): Acculturation and Adaptation in a New Society. *International Migration*, 30, 69-85.
- BICZÓ GÁBOR (2004): *Asszimilációkutatás – elmélet és gyakorlat*, Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete, Etnoregionális Kutatóközpont Interneten itt: <http://mek.oszk.hu/02200/02201/02201.rtf>
- BICZÓ GÁBOR (2009): *Hasonló a hasonlónak... Filozófiai antropológiai vázlat az asszimilációról*, Kalligram, Pozsony.
- BICZÓ GÁBOR (2010): Párhuzamos értelmezések és modellek, előadás. Budapest, MTA Társadalomkutató Központ, Jakobinus terem, 2010. május 27. Letöltve http://www.mtaki.hu/hirek/pdf/20100527/20100527_biczo.pdf (2011. nov. 25.)
- BINDORFFER GYÖRGYI (2001): *Kettős identitás*, Budapest: Új Mandátum – MTA Kisebbségkutató Intézet
- BLALOCK, HUBERT M. (1967): *Toward a Theory of Minority-Group Relations*, John Wiley & Sons,
- BODÓ BARNÁ (2004): *Az identitás egyetemessége*, Kolozsvár: Polis

- BODÓ BARNA (2005): Szórványnarratívák, In: Ilyés Zoltán – Papp Richárd (szerk.): *Tanulmányok a szórványról*, Budapest: Gondolat-MTAKI.
- BODÓ BARNA (2007): A szórványtól a nemzetig – és vissza, *Pro Minoritate*, 1 (Tavaszi).
- BONACICH, EDNA (1972): A Theory of Middleman Minorities, *American Sociological Review* 37: 583-594.
- BRUBAKER, ROGERS (2001): Az asszimiláció visszatérése? In *Regio*, 1 sz. (Az angol nyelvű eredeti dolgozat: The return of assimilation? Changing perspectives on immigration and its sequels in France, Germany and the United States. *Ethnic and Racial Studies*, 24. vol. 2001. July.)
- BRUBAKER, ROGERS (2005): The „diaspora” diaspora, In: *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 28. nr. 1. pp. 1-19.
- COLTESCU G. (coord.) (2005) *Vocabularul pentru societati plurale. A plurális társadalmak szótára*. Iași: Polirom
- DILTHEY, WILHELM (1974): Bevezetés a szellemtudományokba. In Ludassy Mária (szerk.) *A történelmi világ felépítése a szellemtudományokban*. Budapest: Gondolat
- ERŐS FERENC (szerk.) (1998): *Megismerés, előítélet, identitás*. Budapest: Új Mandátum Kiadó
- GIBSON, MARGARET (1988): *Accommodation without assimilation: Punjabi Sikh immigrants in an American high school*. Ithaca, NY: Cornell University Press
- GLAZER, N. – MOYNIHAN, P. (1963): Beyond the Melting Pot. *The Negroes, Puerto Ricans, Jews, Italians, and Irish of New York City*, Cambridge, MA: MIT Press.
- GLAZER, NATHAN. (1993). Is Assimilation Dead? *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 530:122-36.
- GORDON, MILTON (1964): *Assimilation in American Life: the role of race, religion, and national origins*. New York: Oxford University Press.
- GYURGYÍK LÁSZLÓ (2004): Az asszimilációs folyamatokról és nemzetiségváltásról a szlovákiai magyarság körében végzett vizsgálatok alapján, In Fedinec Csilla (szerk.): *Nemzet a társadalomban*. TLA Budapest. 235-250.
- HELLER ÁGNES (1997): *Idegen*. Budapest: Múlt és Jövő Könyvkiadó
- HOLZKAMP, KLAUS (1973): *Sinnliche Erkenntnis*, Frankfurt a.M.
- HUSSERL, EDMUND (1984): A tiszta fenomenológia és fenomenológiai filozófia eszméi. In *A fenomenológia a társadalomtudományokban*. Budapest: Gondolat
- HUTNIK, N. (1991): *Ethnic minority identity. A social psychological perspective*. Oxford: Clarendon Press

- KIM, Y.Y. (1985): Communication and Acculturation, In *Intercultural Communication: A Reader*, Larry A. Samovar and Richard E. Porter, eds., Belmont, California: Wadsworth Publishing Company, 379-386.
- KORZENNY, FELIPE, ABRAVANEL, REBECCA (1998): Acculturation: Conceptualization and measurement. In *Quirk's Marketing Research Review*, Vol. XII. No. 4. pp. 32-37.
- LAFROMBOISE, T., COLEMAN, H., & GERTON, J. (1993): Psychological impact of biculturalism: Evidence and theory. *Psychological Bulletin*, 114(3), pp. 395-412.
- MERTON, ROBERT KING, (1980): *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Budapest: Gondolat (Angol eredeti: *Social Theory and Social Structure*, New York: The Free Press, 1968)
- PAN, CH: Kisebbségi problémák Közép-Európában, In *Európai utas*, 2001/4: 60-64
- PARK, R. (1928): Human Migration and the Marginal Man. *American Journal of Sociology* 33: 881-893
- PARK R. E., BURGESS, E. W. (1961): *Introduction to the Science of Sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- PORTES, A., RUMBAUT, R.G. (2001): *Legacies: The story of the immigrant second generation*. Berkeley and Los Angeles, CA: University of California Press
- PORTES, A., ZHOU, M. (1993): The New Second Generation: Segmented Assimilation and its Variants. *The ANNALS of the Academy of Political and Social Science* 530 (November): 74-96.
- ROGLER, L. H., CORTES, D. E., MALGADY, R. G. (1991): Acculturation and mental health status among Hispanics. Convergence and new directions for research. *American Psychologist*, 46(6), 585-597.
- SCHAEFFER, R.T. (1989): *Sociology*. (3. ed.) New York: McGraw-Hill.
- Shibutani, T., Kwan, K.M. (1965): *Ethnic Stratification: A Comparative Approach*, New York
- SIMMEL, GEORG (1908): Exkurs über die Fremden In: Simmel, Georg *Soziologie*, Leipzig: Duncker & Humblot
- STICHWEH, RUDOLF (1993): Az idegen, *Regio* 4. évf. 4. sz.
- TÓTH KINGA DÓRA (2007): A kisebbségi és a többségi identitás viszonyának lehetséges mintázatai. *Századvég*, 43. sz.
- TÓTH TAMÁS (1996): Vulgármódiernizmus és posztmódiernizmus végletei között, In: *Lukács és a modernitás*, Szerkesztette Szabó Tibor, Szeged: A Szegedi Lukács Kör Kiadása, pp. 27-62.
- WARNER, W. LLOYD & SROLE, LEO (1945): *The Social Systems of American Ethnic Groups*, Yale University Press

WIGHT, ELLEN (2005): Segmented Assimilation? Explaining Ethnic Disparities in the School Achievement of Second Generation Students. *Paper presented at the annual meeting of the American Sociological Association, Philadelphia, PA, Aug 12, 2005.* Lásd: http://www.allacademic.com/meta/p19514_index.html Letöltve: 2009. febr.05.

YINGER, JOHN MILTON (1994): *Ethnicity: Source of Strength? Source of conflict.* Albany: State University of New York Press.